
Redactioneel | Overleven

Hoe precair leven in Nederland kan zijn bleek toen het Europees Comité voor Sociale Rechten Nederland zo'n jaar geleden op de vingers tikte voor de manier waarop het omging met uitgeprocedeerde, illegale vluchtelingen. In navolging van deze vingerwijzing introduceerde de regering het fel bediscussieerde bed, bad en brood-akkoord dat als humanitaire ondergrens de zorg aan illegalen in Nederland diende te reguleren. Het was een compromis waarmee niemand echt blij leek te zijn, omdat het tekort zou schieten, of juist omdat gevreesd werd dat het een aanzuigende werking zou hebben. Behalve deze relatieve kleine, speciale groep, hebben ook 'gewone' Nederlanders moeite om het hoofd boven water te houden. Als gevolg van stijgende prijzen, toenemende werkeloosheid en immer dalende uitkeringen, is er de afgelopen jaren een constante groei geweest van het aantal mensen dat voor hun dagelijks brood afhankelijk is van instellingen als de voedselbank. In veel grote steden in Nederland, zoals bijvoorbeeld in Amsterdam, is de armoede hoger dan het landelijke gemiddelde. De publicatie van Thomas Piketty's *Kapitaal in de 21^e eeuw* opende ook in ons land de discussie over niet alleen de groeiende armoede, maar vooral de groeiende economische ongelijkheid in de samenleving.

Dat niet iedereen gelijk deelt in de welvaart van een land is geen uitzondering, maar juist een constante in de geschiedenis. Ondanks de relatieve welvarendheid had een groot gedeelte van de bevolking historisch gezien, ook in Holland, moeite om te overleven. De afgelopen decennia is uit allerlei onderzoeken gebleken dat het levensonderhoud voor het merendeel van de bevolking bijzonder onzeker moet zijn geweest. Zelfs in de rijke Gouden Eeuw – dat toch lange tijd gezorgd heeft voor het imago van Holland als een rijke en welvarende provincie – hadden vele mensen moeite met overleven en waren de baten van onder andere de overzeese handel slechts voor een steeds rijker wordende elite weggelegd. Ten alle tijden zagen mensen zich uit alle lagen van de bevolking op een zeker moment geconfronteerd met veranderingen in hun leefsituatie die een aanzienlijke impact konden hebben op hun welvaren en hen dwong om hun leef- of over-

levingsstrategieën aan te passen. De redenen voor kwetsbaarheid waren uiteenlopend: van economische cycli en wisselende oogsten en oorlog, tot instituties die niet voor iedereen even toegankelijk waren. Evenzo belangrijk waren de risico's en onzekerheden die inherent waren aan het leven, zoals het krijgen van kinderen, ziekte, ouderdom en weduwschap.

De Hollandse geschiedenis kent vele initiatieven vanuit (stedelijke) overheden, kerken en privépersonen om kwetsbare groepen in de samenleving bij te staan. De vele hofjes in steden als Leiden, Delft en Amsterdam zijn hiervan tot op de dag van vandaag getuige. Veel van deze initiatieven beperkten zich echter tot de stad. In tijden van voedselcrises werden allerlei maatregelen getroffen ten behoeve van de eigen burgerij onderzoekt Jessica Dijkman in haar bijdrage voor de 16de en 17de eeuw wat de gevolgen van stedelijke maatregelen als exportverboden en broodprijzettingen waren voor het Hollandse platteland en welke vangnetten er bestonden voor de leden van de dorpssamenleving. Hieruit blijkt dat de dorpen door de bestaande handelsrelaties in ieder geval gedeeltelijk beschikten over zekere morele aanspraken op de graanvoorraden in tijden van crises en dat de broodzetting ook de plattelandsbewoners een zekere bescherming tegen de prijsstommelingen van graan op de vrije markt bood. Tot slot toont Dijkman aan dat plattelandsbewoners zich konden wenden tot rurale armenzorginstellingen die door de verhoging van de hoeveelheid bededen en het verhogen van de uitkeringen een redelijk vangnet lijken te hebben geboden.

Instituties die uit overheidswege werden ingericht konden vergrijpende gevolgen hebben voor de leefsituatie van mensen. De criminalisering van buitenechtelijke seksualiteit na de Reformatie zorgde er bijvoorbeeld voor dat vrouwen die ongehuwd zwanger waren geraakt in toenemende mate vervolgd en gediscrimineerd werden. Jeannette Kamp en Ariadne Schmidt laten echter zien dat hoewel het verleidelijk is om hen als slachtoffer van het systeem te portretteren, velen van hen, ondanks hun kwetsbare situatie, het systeem ook in hun voordeel konden gebruiken. In hun onderzoek, waarbij ze Hol-

Afb. 1 Een levendige indruk van alledaagse kwetsbaarheid in het verleden wordt gewekt op deze voorstelling van het St. Caeciliagasthuis te Leiden, ca. 1650. Op dit schilderij figureren zowel patiënten (zieken en dollen) als hun verzorgers. Terwijl links een verpleegster een op bed liggende vrouw helpt, duwt aan de rechterkant een bewaker een patiënt in zijn hok. Collectie Museum Lakenhal.

landse en Duitse steden met elkaar vergelijken, worden de verschillende strategieën die vrouwen hanteerden in hun kwetsbare situatie bestudeerd. Zo konden vrouwen bijvoorbeeld een vaderschapsactie starten voor de civiele rechtbank en daarmee afdwingen dat de vader van het kind onderhoud moest bestalen. Veel van deze strategieën hadden niet alleen een economisch motief, maar waren er ook op gericht om de eer van de vrouw in de samenleving te herstellen.

De vraag hoe kwetsbaar ongehuwde moeders en hun onwettige kinderen waren staat ook centraal in de bijdrage van Holland masterscriptieprijswinnaar 2013 Owen Lammertink. In zijn onderzoek vergelijkt Lammertink 50 gehuwde en 50 ongehuwde moeders uit 19de-eeuws Amsterdam. Hij onderzoekt daarbij niet alleen eventuele verschillen in de economische positie van (on)gehuwde moeders, maar breidt zijn onderzoek ook uit naar allerlei sociaal-demografische factoren die mensen in het leven meer of minder kwetsbaar kunnen maken zoals woonomstandigheden, de huishoudsamenstelling en doodsoorzaken. Lammertink concludeert dat er in plaats van verschillen toch vooral overeenkomsten bestonden tussen de twee groepen. Kwetsbaar waren de Amsterdamse ongehuwde moeders namelijk zeker, maar de gehuwde moeders waren weinig beter af in het 19de-eeuwse Amsterdam waar ongeveer een derde deel van de bevolking

op of onder de armoedegrens leefde.

Hoewel migranten tegenwoordig vooral het nieuws halen vanwege hun kwetsbaarheid, laat het beeldsday deze groep van een heel andere kant zien. In het naoorlogse Den Haag ontstond namelijk een grote internationale gemeenschap van welgestelde, hooggeschoolde migranten die naar manieren zochten om het 'overleven' in den vreemde te veraangename. Smit biedt een inkijkje in de verschillende internationale vrouwenclubs die werden opgericht voor de niet-werkende, vrouwelijke partners van deze migranten. Anders dan in de koloniale tijd fungeerden deze clubs niet als onmisbare overlevingsstrategie, maar voorzagen zij hun leden van een levensstijl die bij het verblijf in een metropool behoort.

Hoewel de bijdragen in dit nummer zeer uiteenlopen wat betreft de tijd en thematiek die zij onderzoeken, staat een ding centraal: de manier waarop mensen strategieën ontwikkelen om ingrijpende veranderingen in het leven (zowel positief als negatief) het hoofd te kunnen bieden. Dit kan door middel van het inrichten van instituties, strategisch gebruik te maken van juridische instellingen of het oprichten van clubs met gelijkgezinden.

Wij wensen u veel leesplezier!

Sanne Muurling & Jeannette Kamp